

ผลการใช้กระบวนการฮิสบะห์ภาคชุมชนเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม
ในการยกระดับคุณภาพการศึกษาอิสลาม:
กรณีศึกษา ชุมชนตำบลกาลีซา อำเภอร่องแแงะ จังหวัดนราธิวาส
The Effectiveness of HISBAH Process by Community to Build the Participation
in Improvement of Quality's Islamic Studies:
Case Study in Community of Kalisa, Rangae District, Narathiwat Province

จารูว์จน์ สองเมือง^{1*}, วุฒิสักดิ์ พิศสุวรรณ², มุหมัดรูยานี บากา³, สุวรรณิ หลังปุเต๊ะ⁴, และ อภิรักษ์ โต๊ะตาหยง⁵
Jaruwat Songmuang^{1*}, Wuttisak Pisuwan², Mohamadruyani Baka³, Suwanni Langputeh⁴, and Apirak Tohtayong⁵

^{1,2}คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี
^{1,2}Faculty of Education, Fatoni University

³สำนักงานศึกษาธิการภาค 12
³Regional Education Office No.12

⁴วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
⁴College of Islamic Studies, Prince of songkla University

⁵โรงเรียนพัฒนาวิद्याมูลนิธิ
⁵Patanawittaya school foundation

*ติดต่อผู้เขียน jaruwat.s@ftu.ac.th

ส่งบทความ 6 มิถุนายน 2559 | แก้ไข 28 ตุลาคม 2559 | ตอรับ 2 พฤศจิกายน 2559 | เผยแพร่ 24 พฤศจิกายน 2560

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลการใช้กระบวนการฮิสบะห์ในการสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนเพื่อยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาอิสลาม โดยทำการศึกษาในชุมชนตำบลกาลีซา ครอบคลุมการจัดการศึกษาอิสลามทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ผลจากการวิจัยสามารถนำเสนอได้ 2 ประการ คือ 1) รูปแบบของกระบวนการฮิสบะห์ที่เหมาะสมสำหรับการสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนเพื่อการจัดการศึกษาอิสลาม ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ ขั้นการพัฒนาแกนนำอาสา (มุฮ์ตาซิบ) ขั้นการกำหนดกรอบการทำงาน ขั้นการสร้างความรู้สึกร่วมของสมาชิกในชุมชน ลดประเด็นความขัดแย้งแสวงหาความร่วมมือ เปลี่ยนแนวคิดการพัฒนาแบบพึ่งพาสู่การพึ่งตนเอง และเกิดการค้นหามุมปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการศึกษาอิสลาม

คำสำคัญ: อิสลามศึกษา, การสร้างการมีส่วนร่วม, ฮิสบะห์

Abstract

This research is participatory action research. Aimed for study the effectiveness of HISBAH process to construct the participation for community member's for improve the quality of Islamic study management. This research action in community at Kalisa district, covered Islamic study's management both of formal education, non formal education and informal education. The results of the research are presented for two points: 1) the model of the HISBAH process was suitable for construction participation in member of community for Islamic study management there were 6 steps; (1) step of development of volunteer to be leader, (2) step of creating framework of Mutasif's group, (3) step of making understanding in community about Hisbah process, (4) step of the verification of community's present situation by member in community, (5) step of assign the requirement of community on education and (6) step of integrate requirement to performer and finding the result. 2) the effectiveness of using Hisbah In Kalisa showed that can create sense of participation between member in community, reduced conflict and finding cooperation. Changed the way of dependent capitism to self-reliance and searching the local wisdom for integrated with Islamic study management.

Keywords: Islamic Studies, participation building, Hisbah

■ บทนำ

จากคำสอนของศาสนาอิสลามที่ระบุไว้ในอัลกุรอาน บทอาลิอิมรอน วรรคที่ 110 ซึ่งมีความหมายว่า “พวกเจ้านั้น เป็นประชาชาติที่ดียิ่ง ซึ่งถูกอุบัติขึ้นสำหรับมนุษยชาติ โดยที่ พวกเจ้าใช้ให้ปฏิบัติในสิ่งที่ดีและห้ามปรามในสิ่งที่ไม่ดี” ก่อให้เกิดกระบวนการทางสังคมที่เรียกว่า กระบวนการอิสบะห์ ซึ่งเป็นกระบวนการที่นำไปใช้ในทางการปกครองในการกระตุ้น การทำความดีร่วมกันและการร่วมกันเพื่อการขจัดสิ่งชั่วร้าย สิ่งไม่ดีออกจากสังคม (Noman, 2011) อิสบะห์เป็นส่วนหนึ่ง ตามหลักการของกฎหมายของอิสลาม (ชารีอะห์) เป็นกระบวนการที่ศาสนาอิสลามกำหนดไว้เพื่อปกป้องและคุ้มครองสังคม อันมีหน้าที่เพื่อกำชับใช้ในเรื่องศีลธรรมและความดีงาม พร้อมทั้งห้ามพฤติกรรมต่างๆ ที่เป็นความชั่ว อันเป็นกลไกในการ คุ้มครองดูแลที่ครอบคลุมส่วนที่เป็นสิทธิอันพึงมีต่อพระเจ้า ปัจเจกชนและสิทธิของสังคมส่วนรวม (นัศรูลลอฮ์ หมดตะพงค์, 2557, น. 59)

กระบวนการอิสบะห์ในชุมชนถือเป็นภารกิจภาคบังคับ แบบภาพรวมตามหลักการศาสนาอิสลาม หรือที่เรียกว่า “ฟิรฎูกิฟายะห์” หมายถึง กระบวนการอิสบะห์คือความจำเป็น ที่ชุมชนมุสลิมจะต้องจัดให้มีขึ้น หากมีคนในชุมชนคนใดหรือ กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งได้ดำเนินการเกี่ยวกับอิสบะห์แล้วก็จะส่งผล ให้สมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชนพ้นสภาพความรับผิดชอบในเรื่อง ดังกล่าวไปด้วย แต่หากชุมชนใดไม่มีสมาชิกในชุมชนดำเนินการ ในเรื่องนี้ ก็ถือว่าสมาชิกทุกคนยังคงละทิ้งข้อบังคับใช้ของศาสนา ในเรื่องดังกล่าวอยู่ (Muhammad, n.d., p. 26; เจ๊ะเหล๊ะ แยกพงค์, 2557, น. 20) กระบวนการอิสบะห์ให้ความสำคัญต่อ การกระตุ้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนในการขับเคลื่อน ชุมชนสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้

การนำกระบวนการอิสบะห์ไปใช้นั้นครอบคลุมทั้งในการ ทำงานของหน่วยงานรัฐและภาคประชาชน โดยกระบวนการ อิสบะห์จะเป็นกลไกสำคัญเพื่อการเฝ้าระวังการดำเนินงาน การต่างๆ (Kahf, 2000, p. 9) ทั้งนี้การดำเนินการตามกระบวนการ อิสบะห์สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ อิสบะห์ โดยทางการหรือรัฐและอิสบะห์โดยการอาสาสมัครหรือแบบไม่ เป็นทางการ (เจ๊ะเหล๊ะ แยกพงค์, 2557, น. 20; ซอฮาดี เบ็ญหมัด, 2557, น. 44-46)

การจัดการศึกษาเป็นภารกิจหนึ่งตามหลักคำสอนของ ศาสนา (จาร์วัจน์ สองเมือง และ อิบรอฮิม อัลมุสต่อฟา, 2559, น. 14) จึงมีสถานการณ์นำกระบวนการอิสบะห์ไปใช้เช่นเดียวกับ ประเด็นทางสังคมอื่นๆ ทั้งนี้เพื่อการส่งเสริมการทำความดี และขจัดสิ่งที่ไม่ดี ไม่พึงประสงค์ออกไป โดยนักวิชาการส่วนใหญ่ กำหนดให้กรอบการศึกษาเป็นกรอบภารกิจหนึ่งของการดำเนิน

งานตามกระบวนการอิสบะห์ (เจ๊ะเหล๊ะ แยกพงค์, 2557, น. 31; นัศรูลลอฮ์ หมดตะพงค์, 2557, น. 64) เนื่องจากการศึกษา คือ เครื่องมือในการพัฒนาคนสู่การเป็นคนที่มีสมบูรณ์ พร้อม ปฏิบัติภารกิจสำคัญที่ได้รับมอบหมายจากพระเจ้าได้อย่าง ครบถ้วน ซึ่งภารกิจเหล่านั้นจำเป็นต้องอาศัยความรู้เป็นเครื่องมือ สำคัญในการดำเนินการ ด้วยเหตุนี้กระบวนการอิสบะห์ จึงจำเป็นต้องทำหน้าที่ในการควบคุม ตรวจสอบการจัดการ เรียนการสอนให้เป็นไปตามหลักสูตร ตลอดจนการตรวจสอบ ความพร้อมด้านอาคารสถานที่ และความปลอดภัยอื่นๆ ในการจัดการศึกษา

กระบวนการอิสบะห์เป็นกลไกสำคัญในการกระตุ้น การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนมุสลิมเพื่อการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการจัดการศึกษาซึ่งเป็นหัวใจสำคัญ ของชุมชน โดยกระบวนการอิสบะห์ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ สำคัญ คือ 1) การสร้างกลุ่มคนอาสาทำงานเพื่อชุมชน โดยมุ่งหวัง การพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน 2) การกำหนดเป้าหมาย ความดีเพื่อการพัฒนาและการกำหนดเป้าหมายสิ่งไม่ดีเพื่อการ ขจัดออกจากชุมชน และ 3) การดำเนินการพัฒนาภายใต้บริบท ของชุมชน (Noman, 2011, p. 4)

ปัจจุบันชุมชนมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีการ จัดการศึกษาให้กับสมาชิก โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนในชุมชน ในหลากหลายรูปแบบ ซ้ำซ้อน จนกล่าวได้ว่าเด็กมุสลิมในจังหวัด ชายแดนภาคใต้ต้องเรียนกันเจ็ดวันต่อสัปดาห์และใช้เวลาเรียน ตั้งแต่เช้าจนกระทั่งถึงเวลาค่ำคืน เด็กมีภาระการเรียนที่มาก แต่ภาระดังกล่าวส่งผลตรงข้ามกับคุณภาพการศึกษา ซึ่งสะท้อน ได้จากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนในระดับประถม ศึกษาที่มีคะแนนต่ำสุดในประเทศ (จาร์วัจน์ สองเมือง, ซอลิฮะห์ หะยีสะมะแอ, สุรัชย์ ไวยวรรณจิตร, อิบรอฮิม หะยีสาฮี, และ มุหามัดรยานี บากา, 2557, น. 3) ความซ้ำซ้อนในการจัดการ ศึกษาส่งผลต่อประสิทธิภาพในการเรียนรู้ของเยาวชน แต่การ ปรับเปลี่ยนการจัดการศึกษาจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ของชุมชนเป็นสำคัญ เพราะการแก้ไขโดยขาดความร่วมมือนั้น นอกจากขาดประสิทธิภาพแล้วยังอาจก่อให้เกิดปัญหาของ ความหวาดระแวงระหว่างกันและปัญหาอื่นๆ ตามมาอีกมากมาย ดังนั้นการนำเอาหลักคำสอนของศาสนาอิสลามมาสู่การประยุกต์ ใช้จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาการศึกษาในพื้นที่ (จาร์วัจน์ สองเมือง และ อิบรอฮิม อัลมุสต่อฟา 2559, น. 19) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของการสร้างความร่วมมือของ สมาชิกชุมชนในการจัดการศึกษา ตลอดจนการมีกลไกของชุมชน เพื่อการตรวจสอบและประเมินการจัดการศึกษา ซึ่งจะเป็นกลไก สำคัญสู่การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ (จาร์วัจน์ สองเมือง, 2558,

น. 189) กระบวนการอิสบะห์เป็นกระบวนการหนึ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น
อย่างเป็นทางการในชุมชนมุสลิมในประเทศไทย ด้วยเหตุนี้
การวิจัยนี้จึงได้ทำการศึกษาพัฒนาระบบการนำกระบวนการ
อิสบะห์ไปใช้เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการยกระดับ
การจัดการศึกษา ตลอดจนศึกษาผลจากการนำกระบวนการ
อิสบะห์ไปใช้

■ วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อพัฒนารูปแบบการใช้กระบวนการอิสบะห์เพื่อ
สร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอิสลามของชุมชน ตำบล
กาลิซา อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส
2. เพื่อศึกษาผลการใช้กระบวนการอิสบะห์เพื่อสร้าง
การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอิสลามของชุมชน
ตำบลกาลิซา อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส

■ นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

1. กระบวนการอิสบะห์ หมายถึง กระบวนการที่พัฒนาขึ้น
จากหลักการของอิสลามในการให้มีการตักเตือนกันในการ
ทำความดีและการร่วมกันห้ามปรามในสิ่งที่ไม่ดีที่เกี่ยวข้องกับ
การจัดการศึกษาอิสลามในชุมชน โดยมีขั้นตอนสำคัญ 3 ประการ
คือ การพัฒนากลุ่มแกนนำอาสา การกำหนดประเด็นความดี
และประเด็นที่ไม่ดีในการดำเนินการ และการดำเนินการเพื่อ
ให้บรรลุผลที่กำหนดไว้
2. การศึกษาอิสลาม หมายถึง การจัดการศึกษาที่มี
การดำเนินการในชุมชนเพื่อการพัฒนาสมาชิกในชุมชนให้เป็น
มุสลิมที่ดี ทั้งที่เป็นการจัดการศึกษาในระบบ นอกระบบ และ
ตามอัธยาศัย
3. ชุมชน หมายถึง ชุมชนตำบลกาลิซา อำเภอระแงะ
จังหวัดนราธิวาส

■ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม
เพื่อสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการ
ยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาอิสลามที่มีการดำเนินการ
จัดการศึกษาในชุมชนผ่านเครื่องมือสำคัญในการดำเนินการ คือ
กระบวนการอิสบะห์ ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 3 ประการ
คือ

1. การพัฒนาแกนนำอาสา หรือที่เรียกว่า “มุฮ์ตาซิบ”
กระบวนการอิสบะห์จะมีบทบาทสำคัญในการสร้างการมีส่วน
ร่วมโดยเริ่มจากการสร้างกลุ่มอาสาสมัครเพื่อการดำเนินการ
อิสบะห์ กลุ่มอาสาสมัครจะทำหน้าที่ในการประสานงานกับ

สมาชิกในชุมชนและดำเนินกิจกรรมต่างๆ

2. การกำหนดความดีและสิ่งที่ไม่ดีในการดำเนินงาน เป็น
ขั้นตอนของการกำหนดเป้าหมายการพัฒนา โดยเริ่มจากการ
สำรวจต้นทุนทางการศึกษาของชุมชน การแสวงหาคำคม
ใหม่ที่จำเป็นเพื่อการพัฒนาการจัดการศึกษา การกำหนด
จัดทำแผนพัฒนา การกำหนดผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาการ
จัดการศึกษาของชุมชน

3. การดำเนินการเพื่อการพัฒนาภายใต้บริบทของ
ชุมชน ในขั้นตอนนี้ได้แก่การนำแผนพัฒนาไปสู่การปฏิบัติ
การประเมินผล การขยายและปรับปรุงการดำเนินงานต่อไป

กระบวนการอิสบะห์ข้างต้นจะนำไปสู่การยกระดับ
คุณภาพการจัดการศึกษาอิสลามในชุมชน ซึ่งแสดงออกด้วย
ภาพของการบูรณาการจัดการศึกษาอิสลาม ลดความซ้ำซ้อน
ของการจัดการศึกษาในระบบ และเพิ่มประสิทธิภาพของการ
จัดการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย ผู้เรียนมีความสุข
ในการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น

■ ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
(participatory action research) เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม
ในการยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาอิสลามของชุมชน
โดยสมาชิกชุมชน โดยมีรายละเอียดการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ขอบเขตการวิจัย ในการวิจัยกำหนดขอบเขต
ด้านเนื้อหาครอบคลุมการจัดการศึกษาอิสลามภายในชุมชน
ทั้งในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย โดยการศึกษาในระบบ
ได้แก่ โรงเรียนระดับประถมศึกษา การศึกษานอกระบบ ได้แก่
ตาติกา และการศึกษาตามอัธยาศัย ได้แก่ การจัดการเรียน
การสอนอัลกุรอาน การศึกษาปอเนาะ และการสอนศาสนาที่
มัสยิดหรือบ้านผู้รู้
2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากร ได้แก่ สมาชิก
ชุมชนตำบลกาลิซา กลุ่มตัวอย่างแบ่งออกได้เป็น กลุ่มแกนนำ
ชุมชน จำนวน 15 คน กลุ่มผู้จัดการศึกษา จำนวน 50 คน
กลุ่มรับการศึกษา จำนวน 150 คน และกลุ่มผู้ปกครองจำนวน
40 คน
3. ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย ดังนี้
 - 3.1 การเตรียมพื้นที่วิจัย โดยคณะผู้วิจัยทำการ
สอบถามบุคคลที่เกี่ยวข้องกับด้านการศึกษาเพื่อค้นหาชุมชนที่มี
ความพร้อมในการวิจัย ลงพื้นที่เพื่อศึกษาความพร้อมของชุมชน
โดยการสนทนากลุ่มกับแกนนำชุมชน และสร้างความเข้าใจ
เกี่ยวกับแนวคิดการวิจัย
 - 3.2 การพัฒนาแกนนำอาสาเพื่อการดำเนินกิจกรรม
ตามกระบวนการอิสบะห์ คณะผู้วิจัยร่วมกับแกนนำชุมชน

คัดเลือกตัวแทนชุมชนเพื่อจัดตั้งกลุ่มแกนนำอาสาของชุมชน และจัดให้มีกิจกรรมการเรียนรู้กระบวนการฮิสบะห์ โดยการเชิญตัวแทนชุมชนเข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้ทรงคุณวุฒิ และตัวแทนจากชุมชนอื่นที่เข้าร่วมโครงการวิจัย นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับแกนนำอาสาเพื่อตรวจสอบความเข้าใจกระบวนการฮิสบะห์ของแกนนำอาสาของชุมชน จนกระทั่งแกนนำอาสาที่มีความมั่นใจในการนำกระบวนการฮิสบะห์ไปใช้ในชุมชน

3.3 การกำหนดแผนการพัฒนาการจัดการศึกษาอิสลามของชุมชน แกนนำอาสาสำรวจข้อมูลการจัดการศึกษาอิสลามในพื้นที่ รับฟังปัญหาและความต้องการจากผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งผู้จัดการศึกษา ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง จัดทำแผนงานการดำเนินกระบวนการฮิสบะห์ของชุมชน และร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูลการดำเนินงานกับชุมชนอื่นๆ ที่เข้าร่วมโครงการวิจัย

3.4 การดำเนินการตามแผนการพัฒนาการจัดการศึกษาอิสลามของชุมชน คณะผู้วิจัยและแกนนำอาสาดำเนินกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่การกระตุ้นชุมชนเพื่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอิสลาม การจัดเวทีเพื่อกำหนดเป้าหมาย ความต้องการการจัดการศึกษาอิสลามของชุมชน การนำเสนอเป้าหมาย ความต้องการการจัดการศึกษาอิสลามแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง การติดตามการดำเนินงานการจัดการศึกษาอิสลาม และการประเมินผลความสำเร็จในการดำเนินงาน

3.5 การสรุปผลการดำเนินงานตามแผนการพัฒนาการจัดการศึกษาของชุมชน คณะผู้วิจัยร่วมกับแกนนำชุมชนประชุมสรุปผลการดำเนินงาน การจัดเวทีเพื่อการนำเสนอความสำเร็จสู่ชุมชน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลตั้งแต่การดำเนินการคัดเลือกชุมชนวิจัย โดยการสอบถามบุคคลภายนอกชุมชนเกี่ยวกับความพร้อมของชุมชน ตลอดจนสอบถามผู้นำชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงสมาชิกชุมชนในการดำเนินกิจกรรมในขั้นต้นภายในชุมชน จนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย โดยการร่วมกันสรุปผลการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ประเมินความสำเร็จของการดำเนินงาน โดยในการวิจัยมีวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

4.1 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและมีส่วนร่วม โดยคณะผู้วิจัยเป็นผู้ร่วมกระทำกิจกรรมด้วยตนเองอย่างใกล้ชิด จนกระทั่งเข้าใจ อธิบายและสรุปปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้

4.2 การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสัมภาษณ์ทั่วไป โดยคณะผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งก่อน ระหว่างและหลังการดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน และทำการสัมภาษณ์ทั่วไป เพื่อศึกษาสภาพบริบทชุมชนในด้านต่างๆ

4.3 การประชุมระดมสมอง การสนทนากลุ่ม

โดยคณะผู้วิจัยได้ร่วมกับตัวแทนชุมชนประชุมวางแผนการดำเนินกิจกรรมในชุมชน จัดการประชุมสมาชิกชุมชน ตลอดจนการจัดให้มีการสนทนากลุ่มเพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างสมาชิกชุมชนและผู้จัดการศึกษาในชุมชน ในการยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาอิสลาม

4.4 การบันทึกเสียง ภาพและวิดีโอ โดยคณะผู้วิจัยได้ทำการบันทึกการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน และนำข้อมูลดังกล่าวมาศึกษา

5. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย ใช้การถอดประสบการณ์ร่วมกันและทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์แบบสรุปอุปนัย โดยนำข้อมูลที่ได้จากเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมมาวิเคราะห์หาบทสรุปร่วมกันและบรรยายเชิงพรรณนา

■ ผลการวิจัย

การนำกระบวนการฮิสบะห์ไปสู่การปฏิบัติในชุมชนตำบลกาลิซา สามารถนำเสนอออกเป็นกระบวนการและผลการใช้กระบวนการฮิสบะห์ได้ดังนี้

1. รูปแบบการนำกระบวนการฮิสบะห์ไปใช้ในชุมชน

1.1 การก่อตัวของแนวคิดฮิสบะห์และแสวงหากลุ่มแกนนำอาสา (มุฮ์ตาซิบ) การวิจัยเริ่มจากการสำรวจหาพื้นที่วิจัย โดยพบว่า ในพื้นที่ตำบลกาลิซามีแกนนำที่ให้ความสนใจกับการพัฒนาการจัดการศึกษา นักวิจัยจึงได้ประสานงาน พูดคุยกับแกนนำ โดยนำเสนอแนวคิดการใช้กระบวนการฮิสบะห์ในการยกระดับคุณภาพการศึกษา และคำถามแรกจากแกนนำชุมชนในการสนทนาคือ “อะไรคือฮิสบะห์ไม่เคยได้ยินมาก่อน” แต่เมื่อได้รับการอธิบายถึงความสำคัญก็ได้รับการตอบรับ การร่วมงานทันที ภายหลังจากนั้นตัวแทนชุมชนได้ขยายกลุ่มเพื่อสร้างกลุ่มแกนนำ โดยสามารถประมวลคุณสมบัติของผู้ที่มาร่วมเป็นกลุ่มแกนนำได้ดังนี้ คือ

1.1.1 มีพื้นฐานความเข้าใจและให้ความสำคัญในเรื่องศาสนา การที่แกนนำมีความเข้าใจและให้ความสนใจต่อการศึกษาศาสนาจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความทุ่มเทในการทำงานเพื่อชุมชนผ่านการเชื่อมโยงไปยังหลักคำสอนของศาสนา

1.1.2 มีทักษะการประสานงาน สร้างความร่วมมือกับสมาชิกในชุมชนได้ เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมฮิสบะห์จะตั้งอยู่บนแนวทางการสร้างความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน

1.1.3 มีความสามารถเฉพาะที่จำเป็นในการดำเนินกิจกรรม จากการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มแกนนำ พบว่า หลายท่านมีลักษณะความสามารถเฉพาะด้านที่แตกต่างกัน โดยตัวแทนชุมชนให้เหตุผลการคัดเลือกแต่ละท่าน

ไว้อย่างน่าสนใจ เช่น ทักษะทางด้านการเขียนรายงานและการจัดกิจกรรมกระบวนการ เป็นต้น

1.1.4 ความบริสุทธิ์ใจในการทำงาน คือ การไม่มีผลประโยชน์แอบแฝงจากการเข้าร่วมการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน โดยแกนนำที่เข้าร่วมเป็นแกนนำให้ความเห็นว่าการหวังสิ่งตอบแทนที่เป็นค่าจ้าง ผลประโยชน์ที่จะเกิดกับตนเอง เป็นภัยร้ายที่ทำให้เกิดความแตกแยกในสังคม

กิจกรรมหลักที่ใช้ในขั้นตอนนี้ คือ การไปเยี่ยมเยียน ติดต่อสื่อสารพูดคุยเป็นการส่วนตัว แนะนำแนวคิดของการใช้ฮิสบะห์เพื่อการมีส่วนร่วมให้กับกลุ่มแกนนำ การใช้กลุ่มศึกษา (ฮาลาเกาะห์)

1.2 สร้างกรอบการทำงานของกลุ่มแกนนำอาสาเมื่อสามารถก่อตัวเกิดกลุ่มแกนนำอาสาได้แล้ว กลุ่มแกนนำของชุมชนกาฬิชาได้มีการประชุมพูดคุยกันในหลายครั้งหลายโอกาส โดยการประชุมส่วนใหญ่มุ่งเป้าหมายไปในประเด็นสำคัญ 2 ประการ คือ การสร้างความเข้าใจให้กับแกนนำเกี่ยวกับกระบวนการฮิสบะห์และการกำหนดเป้าหมายวิธีการดำเนินงานของกระบวนการฮิสบะห์ในชุมชน ซึ่งเกิดผลการดำเนินการในขั้นนี้ ดังนี้

1.2.1 กลุ่มแกนนำอาสาศึกษาทำความเข้าใจต่อกระบวนการฮิสบะห์ จากการสัมภาษณ์แกนนำอาสา พบว่ากลุ่มแกนนำได้ร่วมกันสังเคราะห์แนวคิดจากเอกสารแนะนำฮิสบะห์ที่ทางโครงการวิจัยจัดทำและเผยแพร่ จากการสังเกตในการลงพื้นที่ พบว่ากลุ่มแกนนำทุกคนจะนำเอกสารดังกล่าวมาร่วมในการประชุมทุกครั้ง โดยในเอกสารของสมาชิกส่วนใหญ่จะมีการขีดเขียน ทำสัญลักษณ์อธิบายเพิ่มเติมตามความเข้าใจของแกนนำเอง ตลอดจนมีการจดบันทึกข้อสงสัยไว้เพื่อนำมาพูดคุยในการประชุมกลุ่ม

1.2.2 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกี่ยวกับกระบวนการฮิสบะห์กับภายนอกชุมชน เนื่องจากแนวคิดของกระบวนการฮิสบะห์ยังเป็นสิ่งใหม่สำหรับแกนนำ ดังนั้น พบว่ากลุ่มแกนนำใช้ความพยายามในการตรวจสอบความถูกต้องของความรู้ที่ได้รับในเรื่องดังกล่าวจากหลายๆ แหล่ง เช่น การแลกเปลี่ยนพูดคุยกับนักวิชาการศาสนา ตลอดจนการแลกเปลี่ยนกับทีมวิจัย ซึ่งพบว่า ทุกครั้งที่ทีมวิจัยมีโอกาสได้พบปะกับแกนนำแกนนำจะใช้โอกาสดังกล่าวนำเสนอความเข้าใจของตนเองต่อกระบวนการฮิสบะห์ และสอบถามว่าสิ่งที่ตนเองเข้าใจนั้นถูกต้องหรือไม่ อย่างไร การเรียนรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานด้วยกระบวนการฮิสบะห์ของกลุ่มแกนนำมักใช้วิธีการเทียบเคียงกับกระบวนการต่างๆ ที่ชุมชนเคยใช้จากโครงการต่างๆ ที่ชุมชนได้เข้าร่วม ซึ่งกลุ่มแกนนำสรุปความแตกต่างไว้ดังนี้

1) เป็นกระบวนการที่มีความชัดเจน

ของที่มาขององค์ความรู้ว่ามาจากอัลกุรอานและแบบอย่างจากศาสนทูต (ซ.ล) ซึ่งต่างจากกระบวนการอื่นที่เคยทำมาที่อ้างอิงความรู้จากนักวิชาการ ซึ่งทำให้กระบวนการนี้สอดคล้องกับวิถีชุมชนมุสลิมมากกว่าวิธีการอื่น

2) เป็นกระบวนการที่เริ่มต้นจากการค้นหาความเป็นชุมชนก่อน จากที่ต้องระบุว่าจะอะไรคือสิ่งดี (มะรુฟ) อะไรคือสิ่งไม่ดี (มุง์กัร) โดยกลุ่มแกนนำอาสาให้ความเห็นว่า หลายๆ กิจกรรมของชุมชนมักมองในมุมมองเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมองเรื่องการส่งเสริมความดี ให้ทำกิจกรรมดีๆ กัน แต่ลืมมองในประเด็นการขจัดสิ่งไม่ดีออกจากชุมชน กลายเป็นเรื่องการขจัดสิ่งไม่ดีเป็นเรื่องที่ต่างคนต่างทำ สุดท้ายสิ่งไม่ดีก็ขยายตัวออกไป เพราะการขจัดความดีขาดพลังอันเนื่องจากไม่ได้ทำอย่างเป็นกลุ่มเป็นก้อน

3) เป็นกระบวนการที่เริ่มกระบวนการจากการสร้างกลุ่มคนและในการสร้างกลุ่มคนดังกล่าววางอยู่บนฐานของหลักความรับผิดชอบ (อามานะห์) ของคนในชุมชน

4) เป็นกระบวนการที่เน้นการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน ซึ่งการพึ่งพาดังกล่าวก็ต้องเริ่มด้วยคนในชุมชนเอง ซึ่งตัวแทนชุมชนให้ความเห็นว่า “เขาพบคำตอบว่าทำไมอาจารย์จารย์วจัน (นักวิจัย) ไม่มาจัดกิจกรรมกับคนในชุมชนเลย แต่พยายามถามกับเขาเองว่าทำอะไรไปบ้างแล้ว เพราะความจริงความยั่งยืนของการพัฒนาต้องมาจากสมาชิกภายในชุมชน เป็นกระบวนการที่ไม่ได้เริ่มต้นจากคำถามที่ว่า มีงบประมาณเท่าไร แต่เริ่มจากคำถามที่ว่าเราจะต้องทำอะไรแล้วแสวงหาแนวทางที่พอจะทำได้”

สำหรับการกำหนดเป้าหมายและกิจกรรมการทำงานตามกระบวนการฮิสบะห์ กลุ่มแกนนำอาสาได้แลกเปลี่ยนความเห็นภายในกลุ่มเพื่อการดำเนินการตามกระบวนการฮิสบะห์ โดยกำหนดเป้าหมายที่ต้องการและออกแบบกิจกรรมต่างๆ ที่จะดำเนินการ โดยแกนนำอาสาที่กำหนดเป้าหมายการยกระดับการศึกษาใน 3 กลุ่ม คือ กลุ่มการศึกษาตาดีกา กลุ่มการศึกษาปอเนาะ และกลุ่มสมาชิกในชุมชน

1.3 กลุ่มแกนนำอาสาดำเนินกิจกรรมภายใต้กระบวนการฮิสบะห์ โดยการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับฮิสบะห์ก่อนเป็นอันดับแรก โดยแกนนำให้เหตุผลว่า “ถ้าคนในชุมชนเข้าใจเรื่องดังกล่าวจะทำให้การทำกิจกรรมต่อไปดำเนินการไปด้วยดีและได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน” วิธีที่แกนนำอาสาพูดคุยดำเนินการเพื่อสร้างความเข้าใจให้กับชุมชน ได้แก่ การสอดแทรกเนื้อหาแนวคิดฮิสบะห์ในการสอนศาสนาภายในชุมชน การสอนเกี่ยวกับฮิสบะห์ให้กับเยาวชนและนักเรียนปอเนาะเพื่อการขยายผล และการใช้วิทยุชุมชนเพื่อการเผยแพร่ความรู้ฮิสบะห์ แกนนำชุมชนได้ถ่ายทอด

ความรู้เรื่องอิสระผ่านทางวิทยุชุมชน

1.4 การตรวจสอบสภาพชุมชนโดยสมาชิกชุมชน กลุ่มแกนนำอาสาสมัครตาซิบได้จัดให้มีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้องทั้ง 3 กลุ่มการจัดการศึกษา กลุ่มแกนนำ ออกแบบกิจกรรมให้เป็นการแลกเปลี่ยนความเห็นในกลุ่มย่อย และหลีกเลี่ยงการวิพากษ์ในกลุ่มใหญ่เพื่อป้องกันการนำเสนอประเด็นที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งเพิ่มขึ้นในชุมชน ซึ่งปัญหาความขัดแย้งในชุมชนเป็นประเด็นที่กลุ่มแกนนำให้ความสำคัญมาก เพราะหากเริ่มต้นด้วยความขัดแย้งก็ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ต่อไปได้

แต่ก่อนการดำเนินกิจกรรมในชุมชนในลักษณะเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น กลุ่มแกนนำอาสาสมัครตาซิบได้ประสานมายังทีมวิจัย เพื่อขอให้ทีมวิจัยร่วมในกิจกรรมการตรวจสอบสภาพชุมชน โดยให้เหตุผลว่า ทีมวิจัยต้องมีส่วนร่วมต่อกำหนดความเข้าใจต่อกระบวนการอิสระ เพื่อให้กิจกรรมดังกล่าวสามารถรวมคนในชุมชนให้ได้และมีความเหนียวแน่นมากยิ่งขึ้น ผลจากการดำเนินการดังกล่าว พบว่า ส่งผลต่อการสร้างชุมชนอิสระที่ขึ้นได้เป็นอย่างดี โดยทำให้เห็นภาพปัญหาของชุมชนในรูปแบบที่ไม่ใช่การกล่าวโทษใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นการมองหาปัญหาเพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาและสร้างความรับผิดชอบร่วมกันในการแก้ไข

1.5 การกำหนดภาพความต้องการด้านการศึกษาอิสลามร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ภายหลังจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อสภาพการจัดการศึกษาอิสลามแล้ว สมาชิกภายในชุมชนได้ร่วมกันออกแบบภาพการจัดการศึกษาอิสลามที่ชุมชนต้องการ ในขั้นตอนนี้แกนนำอาสาสมัครตาซิบได้สร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน โดยใช้คำถามถามตอบระหว่างสมาชิกในชุมชน โดยสามารถสรุปประเด็นภาพความต้องการในการจัดการศึกษาอิสลามของชุมชนได้ดังนี้

1.5.1 การลดความซ้ำซ้อนในการเรียนของเด็กๆ ในชุมชนจะทำได้อย่างไร เนื่องจากทั้งโรงเรียนในระดับประถมและตาดีกาต่างก็มีเนื้อหาในการจัดการเรียนการสอนที่คล้ายคลึงกัน แต่พบว่าไม่สามารถจะทำให้การจัดการเรียนการสอนลดความซ้ำซ้อนได้ เนื่องจากความไม่ไว้วางใจของชุมชนต่อการจัดการเรียนการสอนของภาครัฐ

1.5.2 การปรับหลักสูตรตาดีกาให้สะท้อนความเป็นชุมชนและนำไปสู่การใช้ได้จริง ชุมชนสะท้อนว่า เรามีความต้องการการพัฒนาเด็กที่ชัดเจน เรามีการจัดการศึกษาของเราเอง แต่ผู้จัดการตาดีกา ครูผู้สอนยังไม่สามารถสร้างหลักสูตรที่นำความต้องการไปสู่ห้องเรียนได้

1.5.3 การเสริมสร้างบทบาทผู้ปกครองในการ

จัดการเรียนการสอน อบรมขัดเกลาเยาวชนมากยิ่งขึ้น ไม่ปล่อยให้ภาวะให้กับโรงเรียนเพียงอย่างเดียว

1.6 การเชื่อมโยงความต้องการสู่ผู้ปฏิบัติและการติดตามผล แกนนำอาสาสมัครตาซิบได้นำผลการรับฟังจากชุมชนสู่การแลกเปลี่ยนความเห็นกับผู้จัดการศึกษาในชุมชน เพื่อกระตุ้นสร้างการเปลี่ยนแปลง และมีการแลกเปลี่ยนความเห็นตลอดการดำเนินงาน

2. ผลการใช้กระบวนการอิสระที่

ผลการดำเนินงานตามกระบวนการอิสระที่ในชุมชน กาลิซา สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้ดังนี้

2.1 เกิดความรู้สึกร่วมของสมาชิกในชุมชนเพื่อการพัฒนาการจัดการศึกษาอิสลาม จะพบว่าชุมชนได้มีการสังเคราะห์กระบวนการจัดการศึกษาอิสลามในชุมชน ค้นหาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ครอบคลุม ตลอดจนออกแบบแนวทางการพัฒนาที่รอบด้าน อีหม่ามท่านหนึ่งแสดงความเห็นว่า “แต่เดิมการจะประชุมร่วมกันเหมือนเป็นเรื่องยาก จัดประชุมสักครั้งมีคำถามมากมาย แต่ตอนนี้ทุกคนรู้ว่าเรื่องนี้เป็นอาمانة (ความรับผิดชอบ) ที่ทุกคนจะถูกสอบสวนในวันสิ้นโลก ไม่ปล่อยโยนหน้าที่ให้คนอื่นแล้ว”

2.2 ลดประเด็นการสร้างความขัดแย้ง มุ่งแสวงหาความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน ความพยายามของการขับเคลื่อนกระบวนการอิสระที่ในชุมชนกาลิซาเริ่มต้นการสร้างความร่วมมือ และไม่พยายามใช้ปมปัญหาความขัดแย้งมาขยายต่อ ทำให้สามารถเปิดเวทีของการแลกเปลี่ยนเชิงสร้างสรรค์ได้ ดังที่สมาชิกชุมชนที่เข้าร่วมทำกิจกรรมได้แสดงความคิดเห็นว่า “กิจกรรมที่ได้เข้าร่วมทำทำให้รู้สึกได้ว่าเราไม่ควรมากกล่าวโทษกันว่าใครผิดใครถูกเหมือนอย่างสมัยก่อนๆ เพราะความจริง เรามาหาสาเหตุของปัญหาแล้วหาวิธีแก้ไขดีกว่า วิธีการนี้ทำให้เกิดความร่วมมือมากขึ้น ทุกคนเข้าใจว่าเราต้องช่วยกันทำความดี”

เช่นเดียวกันกับแกนนำชุมชนท่านหนึ่งแสดงความเห็นว่า “อิสระทำให้เราเปลี่ยนความคิดได้ เปลี่ยนจากคิดว่าเรามีเจตนาอะไร มาเป็นสิ่งที่เขานำเสนอมานั้นเป็นสิ่งดีหรือเปล่า ถ้าดีเราก็ต้องช่วยกันทำให้เกิดขึ้นให้ได้”

2.3) เปลี่ยนแนวคิดสมาชิกชุมชนจากการพึ่งพาผู้การพึ่งตนเอง จากการเริ่มต้นการทำงานด้วยการต้องมิงบประมาณเป็นการมองหาต้นทุนที่มีอยู่ในชุมชนและขยายขยายงานต่อเนื่อง แกนนำอาสาสมัครตาซิบท่านหนึ่งแสดงความเห็นต่อความเปลี่ยนแปลงของชุมชนว่า “แต่ก่อนจะทำโครงการต้องถามว่ามิงบหรือเปล่า ขอจากใครบ้าง ตอนนี้เปลี่ยนแล้ว ถ้าจะทำได้มีความตั้งใจเป็นสิ่งสำคัญแล้วทุกอย่างจะเกิดขึ้นได้” เช่นเดียวกัน

กับผู้บริหารองค์กรส่วนท้องถิ่นในชุมชนที่สะท้อนความเห็นในเวทีการทำงานของแกนนำอิสระที่ว่า “วันนี้เห็นจุดเปลี่ยนแต่เดิมทุกคนว่าอันนั้นไม่ใช่งาน ขยะไม่มีคนเก็บเพราะทุกคนคิดว่าไม่ใช่งานของเขา เป็นงานของ อบต. (องค์การปกครองส่วนตำบล) เวลาต้องการอะไรก็เสนอให้ อบต.เป็นคนทำ วันนี้ชุมชนเริ่มก่อน ทำไปก่อนแล้วมาบอกว่ายังขาดอะไร จะให้ อบต. ช่วยอะไร ผมถือว่าอันนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมาก”

2.4 เกิดการค้นหาคำมีปัญหาท้องถิ่นและสมาชิกของชุมชนที่มีศักยภาพและนำไปสู่การสร้างการยอมรับระหว่างกันของสมาชิกในชุมชน ทั้งนี้เมื่อชุมชนสามารถกำหนดแนวทางการพัฒนาได้ชัดเจนทำให้สามารถออกแบบแนวทางการดำเนินการได้ ซึ่งทำให้เห็นถึงคุณสมบัติของผู้ที่จะมาทำหน้าที่ในงานดังกล่าว ทำให้เกิดการประสานขอความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนที่มีความสามารถร่วมในการดำเนินกิจกรรมที่กำหนดไว้เมื่อมีกิจกรรมร่วมกันหลายๆ ครั้งก็ก่อให้เกิดความเข้าใจ ความไว้วางใจระหว่างสมาชิกในชุมชนมากขึ้นด้วยเช่นกัน แกนนำอาสาท่านหนึ่งเล่าว่า “ตอนนี้พอชุมชนรู้ว่าเราพยายามทำอะไรแค่เราบอกว่าเราต้องการความช่วยเหลือ เขาก็มาทันที เพราะเขาก็รู้ว่างานแบบนี้ต้องมีเขาเป็นคนทำ บางอย่างเราต้องการความสามารถเฉพาะ ซึ่งแต่ก่อนเราทำไปทั้งๆ ที่ไม่เก่ง งานก็ออกมาไม่ดี วันนี้หลายคนเข้ามาช่วยกัน ความสำเร็จก็เห็นได้ชัดเจน”

2.5 ปรับกระบวนการจัดการเรียนการสอนตามศตวรรษที่ 21 ของชุมชนโดยเน้นการพัฒนาบุคลิกภาพ ภายหลังจากการนำกระบวนการอิสระที่ใช้ ชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนความเห็นต่อสภาพ ปัญหาในการจัดการเรียนการสอนในศตวรรษที่ 21 ซึ่งมีความเห็นสอดคล้องกันว่าการดำเนินงานในปัจจุบันยังไม่ได้ผลตามที่ต้องการ จึงมีการระดมความเห็นเพื่อหาแนวทางในการพัฒนา แนวทางหนึ่งคือการปรับเปลี่ยนการจัดการเรียนการสอนโดยเปลี่ยนการมุ่งเพียงการถ่ายทอดความรู้ไปยังผู้เรียนเป็นการสร้างกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างทักษะ ความรู้ และให้ความสำคัญต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของผู้เรียน โดยมีการปรับเวลาเรียนและเพิ่มเวลาของการให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งแกนนำอาสาได้นำเสนอผลจากการปรับเปลี่ยนดังกล่าวว่า “หลังจากได้มติดีว่าจะให้ปรับเปลี่ยนการสอน เราก็เริ่มทำทันที แล้วก็เห็นความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน เราได้ความร่วมมือจากนักเรียนมากขึ้น แต่ก็ยังเป็นภาระของพวกเราต่อไปในการพัฒนาครูศตวรรษที่ 21 ให้สามารถสอนแบบทำกิจกรรมร่วมกับนักเรียนให้ดีขึ้น”

2.6 เสริมสร้างบทบาทให้กับผู้เรียนในการเรียนรู้อย่างอิสระ ทั้งนี้โดยทั่วไปการจัดการเรียนการสอนในปอเนาะ จะเน้นการบรรยายจากโต๊ะครูหรือบาบอเป็นหลัก แต่เมื่อมีการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ตามกระบวนการอิสระ ทำให้เกิด

ความเปลี่ยนแปลงในการจัดการเรียนการสอนของปอเนาะที่เข้าร่วมโครงการวิจัย โดยبابอจะให้ความสำคัญในการค้นคว้าหาความรู้ของนักเรียน สร้างความภูมิใจในการนำเสนอความรู้ของนักเรียน บาบอมีหน้าที่ในการตรวจสอบความรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยโต๊ะครูปอเนาะสาบลุสสามได้กล่าวไว้ว่า “ตอนนี้بابอเปลี่ยนวิธีสอนแล้ว บาบอให้เขา (นักเรียน) นั่งเก้าอี้بابอแล้วให้เขาสอนกันเอง บาบอนั่งดูและถามเพื่อตรวจสอบว่าเขาเข้าใจยังงัย บาบอว่าวิธีการนี้ดีมาก เราจะได้รู้ว่าเขารู้ว่ทำอะไร เข้าใจยังงัย แต่ก่อนเรารู้แค่ที่เราบอกเขาไปแล้วเท่านั้นเอง”

■ อภิปรายผล

จากผลการวิจัย สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. จากการวิจัยพบว่า การนำกระบวนการอิสระที่ใช้ได้รับการตอบรับจากชุมชนเป็นอย่างดี ด้วยเหตุผลสำคัญคือ อิสระเป็นคำสั่งของศาสนาที่จำเป็นจะต้องมีการดำเนินการในชุมชน หากไม่มีการดำเนินการถือเป็นความผิดร่วมกันของสมาชิกทุกคนในชุมชน และเมื่อสมาชิกรับรู้ถึงการกิจดังกล่าวที่จะต้องมีการดำเนินการแล้ว การสรรหาแกนนำชุมชนในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ก็เกิดขึ้นได้อย่างง่ายดายและได้รับการยอมรับจากสมาชิกชุมชน เนื่องจากเป็นการทำงานอาสาสมัครด้วยความสมัครใจ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ซอฮาดี เบ็ญหมัด (2557, น. 46) ที่ระบุว่า ผู้ทำหน้าที่อิสระ คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมความดีและหักห้ามความชั่วโดยเป็นการสมัครใจทำ นอกจากนี้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายใต้อิสระที่ถือเป็นการประกอบศาสนกิจรูปแบบหนึ่ง ความบริสุทธิ์ใจของการทำงานทำให้กิจกรรมต่างๆ ได้รับความร่วมมือด้วยดีจากสมาชิกในชุมชน และสอดคล้องกับการศึกษาของ เจ๊ะเหล๊ะ แยกพงศ์ (2557, น. 21-24) ที่ระบุว่า อิสระเป็นหน้าที่ทางศาสนา การปฏิบัติหน้าที่นี้ด้วยการอาสาสมัครและไม่มีค่าตอบแทนหรือรางวัลใดๆ นอกจากการหวังการตอบแทนความดีจากอัลลอฮ์ (ซ.บ) เท่านั้น นอกจากนี้กระบวนการอิสระยังเป็นภารกิจแรกๆ ที่ศาสนทูต (ซ.ล) ดำเนินการภายหลังจากที่สังคมสงบสุขและปลอดภัยจากการรุกรานของศัตรู การนำกระบวนการอิสระไปใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรมอันเนื่องมาจากเป็นส่วนหนึ่งของคำสอนของศาสนานี้สอดคล้องกับความเห็นของ Benda และ Turney (2002) และ Herrenkohl, Hill, Guo, Abbott, และ Hawkins (2003) ที่ระบุไว้ว่า ศาสนาช่วยลดโอกาสการกระทำผิดในหมู่เยาวชน เนื่องจากศาสนาจะกระตุ้นจากภายในจิตใจของคนและกระตุ้นการนำคำสอนไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน สามารถเปลี่ยนแปลงคนด้วยความศรัทธาได้อย่างเป็นรูปธรรม

2. จากการวิจัยพบว่า กระบวนการอิสบะห์มีส่วนสำคัญที่สร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชน ลดข้อขัดแย้ง ความไม่เข้าใจที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ อิสมาแอ กาดะ (2557, น. 116) ที่ระบุว่า อิสบะห์เป็นกระบวนการภาคประชาอาสาเพื่อความยุติธรรม ถือเป็นจัดการความขัดแย้งและระงับข้อพิพาทลักษณะภายในระหว่างบุคคลและระหว่างสังคมด้วยกันเองที่มีลักษณะไม่พึ่งพิงการฟ้องร้องเหมือนกระบวนการศาล แต่จะเป็นกระบวนการที่พึ่งพิงระหว่างหน่วยงานของสังคมบนฐานความมั่นคง ความสันติ ความเป็นธรรม และบนฐานของคุณธรรมจริยธรรมเป็นสำคัญ ทั้งนี้ความสำเร็จที่เกิดขึ้นไม่ใช่เพียงจากสาเหตุที่อิสบะห์จะเป็นส่วนหนึ่งของศาสนกิจที่ใช้ความเป็นอาสาสมัครเท่านั้น แต่ส่วนหนึ่งมาจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นด้วยกระบวนการอิสบะห์เป็นกิจกรรมที่กระตุ้นให้เกิดการรับฟังความคิดเห็นระหว่างกันของสมาชิกในชุมชน การตรวจสอบหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการกำหนดแนวทางการแก้ไขที่รอบด้านและใช้การยอมรับของสมาชิกชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ฟารูก มะหะหมัด (2557, น. 10) ที่ระบุว่า หลักการอิสลามได้กำหนดให้มีการพิจารณาในทุกองค์ประกอบของปัญหาในองค์กร และต้องสามารถนำไปสู่การลงมือปฏิบัติได้จริง ทั้งนี้กระบวนการสำคัญของอิสบะห์คือการรับฟังข้อร้องเรียน โดยในการวิจัยนี้ แกนนำชุมชนให้ความสำคัญกับการจัดให้มีการสนทนากลุ่ม เวทีของการแลกเปลี่ยนรับฟังความเห็น และมีการแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่รอบด้าน และดำเนินงานอย่างตรงจุด ซึ่งเป็นบทบาทสำคัญของการขับเคลื่อนกระบวนการอิสบะห์ในชุมชนและก่อให้เกิดความร่วมมืออย่างเป็นรูปธรรมจากสมาชิกชุมชนสอดคล้องกับการศึกษาของ นัศรุลลอฮ์ หมดตะพงค์ (2557) ที่ระบุว่า เจ้าหน้าที่อิสบะห์จะต้องมีสมรรถนะในการบริหารจัดการและความสามารถในการตัดสินใจจากข้อร้องเรียนต่างๆ เพื่อการปกป้องผลประโยชน์ของประชาชน ต้องสามารถคุ้มครองไว้ซึ่งผลประโยชน์สาธารณะ

3. จากการวิจัยพบว่า การสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน การค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลอย่างเป็นรูปธรรมในการยกระดับคุณภาพการศึกษาของชุมชน การดำเนินการเพื่อการพัฒนาชุมชนที่เริ่มจากภายในชุมชนสร้างการเปลี่ยนแปลงที่มีพลังและมีความยั่งยืนได้มากกว่าการพัฒนาชุมชนที่เกิดจากปัจจัยภายนอก จากเดิมชุมชนกาลิซาอาศัยงบประมาณจากภายนอกในการจัดการศึกษาให้กับเยาวชนในชุมชนและดำเนินตามเงื่อนไขของการรับงบประมาณ ส่งผลให้ขาดความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน จนการจัดการศึกษากลายเป็นการดำเนินงานเฉพาะบุคคล ซึ่งรูปแบบดังกล่าวเปลี่ยนแปลง

ไปเมื่อนำกระบวนการอิสบะห์มาใช้ ชุมชนเริ่มการทำงานด้วยการตรวจสอบตนเอง ค้นหาศักยภาพของคนในชุมชน และค้นหาปัญหาและแนวทางการแก้ไขที่ชัดเจนขึ้น ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้สมาชิกชุมชนให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษาของชุมชนมากขึ้น จากเดิมต่างคนต่างแก้ไขปัญหาค้นหาบุคลากรของตนเอง เช่น การส่งลูกไปเรียนในเมืองหรือชุมชนอื่น มาเป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและแนวทางการยกระดับการศึกษาภายในชุมชน และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เป็นรูปธรรม ซึ่งส่วนสำคัญเกิดจากกลไกของกระบวนการอิสบะห์ที่กำหนดให้การศึกษาเป็นหนึ่งในกรอบภาระงานของกระบวนการอิสบะห์ที่ต้องดำเนินการ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของ เจ๊ะเหลาะ แยกพงศ์ (2557, น. 31) และ นัศรุลลอฮ์ หมดตะพงค์ (2557, น. 64) ที่ระบุว่า กรอบภารกิจของอิสบะห์ครอบคลุมการดำเนินงานด้านการศึกษา เช่น การควบคุมติดตามการจัดการเรียนการสอนให้เป็นที่ไปตามมาตรฐาน และติดตามการดำเนินงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เรื่องอาคารสถานที่ ความปลอดภัยของผู้เรียน เป็นต้น

4. จากการวิจัยพบว่า กระบวนการอิสบะห์ให้ความสำคัญต่อการใช้ความรู้เป็นฐานในการพัฒนา โดยพบว่ากลุ่มแกนนำอาสาเริ่มต้นการทำงานด้วยการศึกษาค้นคว้าเพื่อความเข้าใจต่อหลักการอิสบะห์ ตลอดจนการค้นคว้าเพื่อค้นหาความรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษา และนำความรู้ดังกล่าวไปสู่การถ่ายทอดสู่ผู้ที่เกี่ยวข้อง และความรู้ดังกล่าวถูกนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง ทั้งนี้กระบวนการอิสบะห์กระตุ้นให้มีการนำหลักคำสอนของศาสนาใช้ในการดำเนินชีวิตในทุกมิติ ทั้งนี้วิถีการสำคัญที่เกิดขึ้นในการพัฒนาการจัดการศึกษาจากการวิจัยครั้งนี้คือการให้ความรู้ต่อหลักการศาสนาว่าด้วยอิสบะห์และกระตุ้นสู่การนำไปปฏิบัติ ความเข้าใจของแกนนำและสมาชิกของชุมชนมีความสำคัญต่อความสำเร็จในการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ Mchombu (2004, p. 30) ที่ระบุว่า ความรู้เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนา แต่จะต้องไม่ใช่ความรู้เฉพาะในตัวของคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นความรู้ของสมาชิกของชุมชนโดยรวม ซึ่งความรู้จะกระตุ้นสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นและนำไปสู่การพัฒนาต่อไป

■ ข้อเสนอแนะ

จากผลวิจัยนำเสนอข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

1. การดำเนินงานเพื่อการพัฒนาควรเริ่มจากการสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน และการกำหนดรูปแบบการดำเนินงานที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์และวิถีชุมชน

2. การพัฒนาการศึกษาที่ยั่งยืนควรคำนึงถึงความ ต้องการชุมชน และการสร้างความร่วมมือในการดำเนินการ จากสมาชิกในชุมชน

3. รัฐควรเพิ่มบทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมในการ จัดการศึกษาที่จัดขึ้นโดยภาครัฐให้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีส่วนร่วมในการติดตาม ตรวจสอบการจัดการศึกษาภายใน ชุมชน

4. หน่วยงานภาครัฐควรมุ่งเน้นการหนุนเสริมการพัฒนา ตนของชุมชนมากกว่าการเป็นผู้กำหนดนโยบายและรูปแบบ การดำเนินงานให้กับชุมชน เนื่องจากแนวทางดังกล่าวอาจจะ ไม่สอดคล้องกับวิถีของชุมชนและไม่ก่อให้เกิดความยั่งยืน ในการพัฒนา

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยศึกษารูปแบบการบริหารจัดการองค์กร ชุมชนตามกระบวนการอิสสระ

2. ควรมีการวิจัยการนำกระบวนการอิสสระไปใช้ในมิติ อื่นๆ ของสังคม เช่น ด้านสังคม การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ เป็นต้น

3. ควรมีการศึกษาวิจัยแนวทางการพัฒนากลุ่มแกนนำ ชุมชนและการขยายชุมชนเพื่อการใช้กระบวนการอิสสระ

เอกสารอ้างอิง

ฆอฮาดี เบ็ญหมัด. (2557). *อิสสระในกฎหมายอิสลาม: นิยาม ขอบเขต อำนาจและมุ่งหุตะฮิบ*. การสัมมนาวิชาการเรื่องอิสสระ หลักการ องค์ความรู้เพื่อการพัฒนาการศึกษาและคุณภาพชีวิตของชุมชน ของ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี, ปัตตานี.

จารูว์จัน สองเมือง. (2558). *การจัดการเรียนรู้อิสลามศึกษาสำหรับ ศตวรรษที่ 21*. การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 2 ของ บัณฑิตวิทยาลัยและการวิจัย มหาวิทยาลัยฟาฏอนี, ปัตตานี.

จารูว์จัน สองเมือง, ซอลีฮะห์ หะยีสะมะแอ, สุรชัย ไวยวรรณจิตร, อิบรอเฮม หะยีสาอ, และ มุฮามัดรูยานี บากา. (2557). การจัดการเรียนรู้ภาษาไทยระดับประถมศึกษาสำหรับนักเรียน มุสลิมในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจังหวัดชายแดน ภาคใต้ของไทย. *วารสารอัล-ฮิกมะฮฺ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี*, 4(8), 1-8.

จารูว์จัน สองเมือง, และ อิบรอฮิม อัลมุสโตฟา. (2559). การจัดการ การเรียนการสอนในความแตกต่างของผู้เรียน: แบบอย่าง จากศาสนทูต (ซ.ล.). *วารสารศึกษาศาสตร์*, 27(7), 12-20.

เจ๊ะเหล๊ะ แกกพงศ์. (2557). *อิสสระในอิสลาม: กำเนิด วิวัฒนาการ และแนวทางการปรับใช้*. การสัมมนาวิชาการเรื่อง อิสสระ หลักการ องค์ความรู้เพื่อการพัฒนาการศึกษาและคุณภาพชีวิต ของชุมชน ของ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี, ปัตตานี.

นัศรุลลอฮ์ หมัดตะพงค์. (2557). *บทบาทของระบบอิสสระต่อ การพัฒนาสังคม*. การสัมมนาวิชาการเรื่องอิสสระ หลักการ องค์ความรู้เพื่อการพัฒนาการศึกษาและคุณภาพชีวิตของชุมชน ของ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี, ปัตตานี.

ฟารุก มะหะหมัด. (2557). *เศรษฐศาสตร์ในโลกทรรศน์แห่งอิสลาม*. การสัมมนาวิชาการเรื่องอิสสระ หลักการ องค์ความรู้ เพื่อการพัฒนาการศึกษาและคุณภาพชีวิตของชุมชน ของ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี, ปัตตานี.

อิสมาแอ กาเต๊ะ. (2557). *กระบวนการภาคประชาชาติ เพื่อความยุติธรรม (อัลฮิสสระฮฺ): กรณีศึกษาการมีส่วนร่วม ของภาคประชาชนในการตรวจสอบผู้ปกครองในอิสลาม*. การสัมมนาวิชาการเรื่องอิสสระ หลักการ องค์ความรู้ เพื่อการพัฒนาการศึกษาและคุณภาพชีวิตของชุมชน ของ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี, ปัตตานี.

Benda, B. B., & Turney, H. M. (2002). Youthful violence: Problem and prospects. *Child & Adolescent Social Work Journal*, 19(1), 5-34.

Herrenkohl, T. I., Hill, K. G., Chung, I., Guo, J., Abbott, R., & Hawkins, J. D. (2003). Protective factors against serious violent behaviour in adolescence: A prospective study of aggressive children. *Social Work*, 27(3), 179-191.

Kahf, M. (2000). *Principles, objectives, and tools of market regulation in Islamic perspectives*. The seminar on Islamic approach to market regulation and economic of Tehran, Iran.

Mchombu, K. J. (2004). *Sharing knowledge for community development and transformation: A handbook*. Ottawa, Ont, Canada: Oxfam Canada.

Muhammad, O. B. (n.d.). *Kitaab ul-Hisbah: Commanding good and forbidding evil*. Retrieved from www.izharudeen.com

Noman, H. (2011). In the name of God: Faith-based internet censorship in majority muslim countries. Retrieved from https://opennet.net/sites/opennet.net/files/ONI_NameofGod_1_08_2011.pdf